

Sõbrad. Vähemlane Otto Sternbeck ja enamlane Aleksander Kesküla 1905

Kaido Jaanson

Otto Sternbeck

Keegi on kunagi kusagil kirjutanud, et panes kirja kõikide inimeste elulood, saad sa maailma ajaloo. Parafras sellest võiks olla: kui sa neid lugusid kirja ei pane, siis maailma ajalugu olemas ei ole.

Eks kehti see ka siinmail 1905. aastal toimu, tolle mitte ainult Eesti, vaid ka maailma ajaloo osakese kohta. Revolutsioonistaasta kangela elulood on enamasti veel läbi uurimata ja suurelt jaolt kirja panemata. Või kui seda on tehtud, nimelt uuritud, siis valikuliselt, väga osaliselt, enamasti lisaks ka tendentslikult, ükskõik mis poolelt. Tegelikult on selle aasta ajalugu veel kirjutamata! Nimelt pean seda aastat siis küll teostunud, kuid juba varem alanud ja hiljem jätkunud protsesside koondsümboliks.

Otto Sternbeck

Üks 1905. aasta kangelasi oli Otto Sternbeck, Eesti Vabariigi kindralmajor, kes lasti maha kaks päeva pärast seda, kui mina olin saanud

aastaseks. Otto Sternbecki tähtpäevi – niipalju, kui olen suutnud jälgida ja selgitada – pole kuni viimase ajani suvatsenud ära märkida ega tähistada ükski taasiseseisvunud Eesti ajakirjandusväljaanne. Sest professor Hilda Moosberg ei ole temast kirjutanud!

Taastatud Eesti Vabariigis ei loetud ega võetud 1997. aastal Otto Sternbecki 101 tähtsama eestlase hulka, neid koondanud teoses polnud talle pühendatud ei artiklit ega kajastunud ta ka registris.¹ Ei maini ega meenuta Otto Sternbecki ka Albu valla kodulehekül, ehkki ta oli sealtkandist pärit.²

1955. aastal ilmus venekeelne teos “1905.–1907. aasta revolutsioon Eestis”. See dokumentide ja materjalide kogumik, mille seitsme koostaja hulgas on vaid kaks eestlast, mõlemad küll ainsatena ajalooteaduse kandidaadid, vastutav toimetaja muidugi Hilda Moosberg, on informatiivsem, näib Sternbeckist midagi teada võivat, aga ligi seitsmesajaleheküljelise üllitise registri järgi pole temast kogumikus sõnakestki juttu.³

¹ Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koostanud Sulev Vahtre. Tallinn, Olion, 1997, lk. 227.

² <http://ice.estnet.ee/albuuv/>

³ Revoljucija 1905–1907 gg. v Èstonii. Sbornik dokumentov i materialov. Èstonskoe Gosudarstvennoe Izdatel'stvo. Tallinn, 1955, lk. 642.

Laip oli veel “soe”. Ja loomulikult polnud Sternbeckist juttu ka Eesti Päevalehe vahelehes “Suur-Eesti. Patriootlik reisijuht Venemaale Lätimaal Vabadussõja lahingupaikades”⁴ – vihje, millest lugeja aru saab, kui on käesoleva artikli lõpuni lugenud.

Sternbecki oli julgenud küll nimetada⁵ juba 1954. aastal tulevane akadeemik, endine kodanluse poliitvang Joosep Saat, iseloomustades teda kui üht eesti menševikest-plehhanovlastest aastast 1912, kes olid koondunud peamiselt Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi ümber ja tegid kodanlik-natsionalistlikele ajalehtedele kaastööd ning toetasid natsionaliste ja likvidaatoreid kõigiti, seda tööklasse ja bolševike vastu.⁶

Ehkki (või just seepärast?) Hans Pöögelmann (1875–1938) oli omal ajal Sternbecki loomingut iseloomustanud sootuks teistsuguste sõnadega: “Kõige parema mõjundi jätab lugejale küll Otto Sternbecki kirjatöö “Dogmast ja kriitikast, teooriast ja praktikast”. See on vast küll valus, kuid siiski kahtlemata ärateenitud epistel neile kodanlikeledele marksismi arvustajatele, kes oma teoreetilises mõtteahtruses ilmavaadete vallas ainult instinktiivselt, loomusunnil, arvustamata tunnete juhil ringi kobavad. Meil on sedasorti targad peajaslikult Noor-Eesti ümber kogunenud... Nende tarkuseta tarkade, nende hiljaksjäänud marksismi “võitlejate” vastu on O. Sternbecki teravamad nooled sihitud... Teoorialikud seletused, arvustus ja pilge vahelduvad siin niisuguses järjekorras, et lugemine ei väsita, ja rohked näited aitavad seletusi õnnelikult piltlikuks teha.”⁷ Pöögelmann on tubli.

Vabandagu lugeja nii pika tsitaadi eest,

ent ehkki ma ei pea end ka päris kirjavõimetuks, olen kindel, et nõnda ilmekalt kui enamlane Pöögelmann poleks ma vähemlase Sternbecki loomevõimet suutnud iseloomustada. Tulevase kindralmajori asjatundlikkust kirjanduse vallas on tunnustanud ka Tuglas.⁸ Pealegi – kes seda Pöögelmanni tänapäeval enam kätte võtab. Mõned noored ehk välja arvatud... Aleksander Veiderma mäletamist mööda peeti Otto Sternbecki Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsis parimaks Marxi tõlgendajaks, erimeelsuste puhul pöörduti ikka tema poole.⁹

Eesti NSV ajaloo II köide (1963) Otto Sternbecki ei tunne.¹⁰ TRÜ ajaloo osakonna üliõpilastele määratud kõrgkoolide õpiku kohta aastast 1980 kehtivad samad sõnad.¹¹ “Revolutsiooni lipukandjate” ja EKP ajaloo ülevaate kallal ei hakanud ma aega raiskama. Sovetiaja teaduse n.-ö. kokkuvõte ja tipp käsitletava probleemistiku vallas – *glasnost* oli juba tulekul – eestlase, lätlase ja leedulase ühisteos 1905.–1907. aasta revolutsioonist Baltikumis ei poeta Sternbeckist ega Aleksander Keskülast (A. K.) sõnakestki.¹² Ehkki teema ja koostöö võimaldanuks välja tuua nii mõndagi asjalikku Eesti (Põhja-Liivimaa) ja Läti sidemetest tol perioodil.

Ent ärgem nuheligem üksnes üht poolt: ka äsja kodumaal üllitatud Evald Uustalu teosest “Eesti rahva ajaloo”¹³ ei õnnestunud mul Otto Sternbecki nime leida, vähemalt mitte neist kohtadest, kus see võinuks olla ja pidanuks olema, seda vaatamata kolmekordsele läbilehitsemisele, sest teosel puudub isikuregister.

Kuna olin elulugude raamatuga juba tutvustanud, siis ma ei üllatunud, et Otto Sternbecki ei

⁴ Eesti Päevaleht 24.06.2007 (väljaandjad on mõelnud siiski aastat 2006).

⁵ J. Saat. VSDTP organisatsioonide loomine Eestis. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn, 1954, lk. 29.

⁶ Samas.

⁷ H. Pöögelmann. Valitud teosed. I köide (1895–1917). Eesti Raamat, Tallinn, 1974, lk. 388.

⁸ Fr. Tuglas. Kogutud teosed. 6. Noorusmälestusi. Eesti Raamat, Tallinn, 1990, lk. 146.

⁹ A. Veiderma. Elu hariduse radadel. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2000, lk. 181.

¹⁰ Eesti NSV ajalugu. II köide. XIX sajandi 50-ndaist aastast kuni 1917. aasta märtsini. ERK, Tallinn, 1963, lk. 694.

¹¹ Eesti NSV ajalugu. Kõrgkoolide õpik. II osa. Valgus, Tallinn, 1980, lk. 333.

¹² T. J. Kar’jajarm, T. J. Krastyn’, A. Tila. Revoljucija 1905–1907 gg. v Pribaltike. Akademiya Nauk ÈSSR, Tallinn, 1981.

¹³ E. Uustalu. Eesti rahva ajalugu. Inglise keelest tõlkinud Hillar Tali ja Peeter Villmann. Tallinn, Olion, 2005.

tunne ka “Eesti ajaloo kronoloogia” (1994).¹⁴

XX sajandi kroonika I osa on ruumi siiski leidnud, kuid märkides vaid üks kord ära (üks kord – *Sic!*), et tema asemel sai teedeministriks Nikolai Viitak. Punkt.¹⁵

Taasiseseisvunud Eestis on aja jooksul Otto Sternbecki eluloolised andmed ilmunud küll teaduslikesse “luustikesse” ehk teatmeteostesse, kuid midagi toekamat temast kirjutatud pole.¹⁶ Liha on veel “luudele” tulemata, ehkki reaalsed luud on juba ammu kusagil Eestimaa mullas, arvata võib, et Tallinna ümbruses, kust algas ka Sternbecki tee nii Eesti poliitikasse kui ka sõjaväkke. Lasti ju Otto Sternbeck maha Tallinnas, sest niisuguse mehega, nagu me teda allpool tundma õpime, tuli toimetada kähku. Ent sellest hoolimata me ei tea, kus on ta haud. Mis muide polegi nii hämmastav, sest ühe teisegi tolle aja kangelase, teise Otto, Otto Strandmani haua avastas meie üldsus alles 2006. aastal, seda Kesklinna kalmistult, kus see oli olnud kõigile nähtav ja eksponeeritud! Muide, Strandmani nime õigekirjutuski valmistab kuni viimase ajani raskusi.

Otto Sternbeck sündis 24. detsembril 1884 Järvamaal Albu vallas väiketaluniku pojana, alghariduse sai ta koduvallas, seejärel õppis Tallinna koolides. Keskkoolis käies tegi Otto kaastööd Konstantin Pätsi käremeelsele ajalehele Teataja ja visati seepärast 1902. aastal koolist välja. “Juba koolist peale revolutsionäär,” iseloomustas Sternbecki endine eestlanna, hiljem soomestunud Hella Wuolijoki.¹⁷ Mati Õuna väitel õppis Sternbeck samast aastast alates Šveitsis Berni ülikoolis.¹⁸

Bernis õppides tegutses Sternbeck tollases vene sotsiaaldemokraatide organisatsioonis. 1904. aastal tabati Otto Sternbeck keelatud kirjanduse üle piiri toomisel, mille eest ta istus üle aasta Kamenets-Podolskis eeluuri-

mise all, ent 1905. aasta mais mõistis kohus ta õigeks. Kas tollaste Vene impeeriumis toimunud sündmuste mõjul, ei tea.

Sama aasta sügisel on Sternbeck juba Tallinnas. Kirjeldades VSDTP Tallinna komiteed 1905. aasta suvel, nimetas Marta Lepp selle tähtsamate liikmete seas ka Otto Sternbecki, seda just järgnevas reastuses: August Rei, Otto Sternbeck, Aleksander Kesküla, Alma Ostra...¹⁹ “Peale A. Kesküla [*n. o.* – K. J.] hakkas Tallinnas veel teisigi eesti revolutsionääre tööle: Berni üliõpilane Otto Sternbeck [– – –] keskkooliõpilased Amalie Unt, Marta Lepp jt.,” on sedastanud Eduard Laaman.²⁰

Kohtumine

Millalgi just siis algas Tartust Tallinna tulnud A. K. ja Sternbecki lähedus, mis esialgu üksnes süvenes, kuni saatus paiskas nad taas maakera eri paikadesse.

Pole teada, kas nad enne 1905. aasta suve üldse kohtunud olid ja võimatu tundub see ka, teades mõlema mehe seniseid trajektoore maamunal. Saadjärve vallast pärit A. K. (kas ka seal sündinud, pole päris kindel, võib-olla üksnes hingekirjas) rada Tallinnasse kulges kindlasti läbi Pihkva ja ilmselt ajutiste põigetega Riiga. Otto Sternbeck oli tulevase Eesti Vabariigi pealinna jõudnud Albust Berni kaudu.

Kindlasti oli mõlema vahel olemas teatud hingesugulus.

Pöögelmann võrdles Kesküla Sternbeckiga: “Samasugune suurte plaanide tegija ja kelkija oli Tallinna organisatsiooni juhtiv jõud – Aleksander Kesküla (“Kivi”), keda tema suurte õhulosside pärast Aleksander Suureks hakati hüüdma. Ka see kõneles alati

¹⁴ Eesti ajalugu. Kronoloogia. Tallinn, 1994, lk. 253.

¹⁵ Eesti ja maailm. XX sajandi kroonika. I osa. 1.01.1900–6.06.1940. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn, 2002, lk. 433.

¹⁶ Ago Pajuri meilis Kaido Jaansonile 01.09.2006.

¹⁷ H. Wuolijoki. Minusta tuli suomalainen. Amer-yhtymä, Espoo, 1987, lk. 238.

¹⁸ M. Õun. Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid. Tallinn, 1997, lk. 106. Alljärgnevalt olen mainitud Mati Õuna teost Sternbecki elulooliste andmete esitamisel mitmel kohal kasutanud.

¹⁹ M. Lepp. 1905. aasta romantika. Mälestused I. O/Ü Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1922, lk. 75.

²⁰ E. Laaman. Enamlus Eestis I. Kaitseväge Steaabi VI osakond, Tallinn, 1930, lk. 32.

suurtest “ettevõtetest” küll sõjariistade muretsemise, küll rahatoimetamise alal (paar korda oli tegemist koguni miljonitega!), mis selle pärastise aferisti (õnnküti) juba sel ajal äärmiselt kahtlaseks tegi, kuigi liikumise marulises keerustikus oli seda raske kindlaks teha.”²¹

Vabaduse päeval, pärast 17. oktoobri manifesti töötasid enamlased ja vähemlased endiselt koos. Väljapaistvamad eestlastest tegelased olid: August Rei, Otto Sternbeck, Aleksander Kesküla, Alma Ostra, Karl Ast ja teised, resümeeis Eduard Laaman. “Neid toetasid “Teatajas” ajakirjanikud Hans Pöögelmann ja Mihkel Martna,” nentis ta.²²

Jaan Anvelt iseloomustuse kohaselt: “Tallinn on juba 1905. a. peajasjalikult Venemaa Sotsiaaldemokraatlike Tööliste-Partei enamlise tiiva kants. Kui siin ka vähemlased tegutsesid ja tööliste hulgas teatud poolehoidu võitsid, siis sellepärast, et Reid ja Sternbeckid sel ajal kodanlasi isegi vast enam pussitamisega ähvardasid kui enamlased. Näit. sõjariistus ülestõusu küsimuses läksid nad esialgul koos enamlastega. Alles pärast lüüasaamist 1905. aasta lõpul, pärast seda kui Plehanov oma tuntud paindlike ütlusega Moskva sõjariistus ülestõusu kohta maha sai (“ei oleks tarvis olnud sõjariistu kätte võtta”), – alles siis hakkas kiirelt kasvama Plehanovi Eesti jüngerite ja enamlaste vahel see müür, mis 11–12 aasta pärast barrikaadideks muutus. Vahekorrad revolutsioonilise ja paindlike tiiva vahel ei olnud aga küllalt selged juba sellepärast, et vaevalt alles loodud partei tormilise kiirusega uusi poolehoidjaid võitis, uusi tegelasi nähtavale tõi. Siin oli õnnekütt, nagu Aleksander Kesküla, siin oli Marta Lepp, kes ta oma tunnistuse järele teps ei taibanud, mis on partei enamuse, mis vähemuse põhimõtted, kes aga siiski enamlasena püüdis töötada, siin oli majade ja trükikoja omanik Mihkel Martna... Noor parteiorganisatsioon on kogu aasta vältel oma tegevuses takistatud

organisatsioonilisest nõrkusest, vähegi vilunud agitaatorite ja enam-vähem korraliku trükitehnilise aparadi puudumisest. Illegaalseid üleskutseid avaldatakse ainult hektograafi abil, nii et neid juba arvu poolest Tallinna jaoks ei ulatanud. Ei tarvitse kõneldagi, et vähemates linnades, iseäranis aga maal, kihutustöö sellepärast paratamata nõrk, juhuslik oli.”²³

Anvelt jutos on üksjagu vahepealsete sündmuste mõju ja tagantjäreletarkust. Ta tahab rõhutada enamlaste tähtsust, kuid ei suuda veel nii tugevasti varjata ka vähemlaste juhtivat osa ja aktiivset rolli, kui seda aastakümneid hiljem üha rohkem ja rohkem tegema hakati. Fakt oli see, et 1905. aasta suvel tegutsesid Tallinnas enamlased ja vähemlased koos ning kes oli siis kes, oli raske vahet teha.

1905. aasta kevadel tekkinud²⁴ VSDTP Tallinna Komitee tegevuse esimene õitseage ei kestnud kaua. “Õösel vastu 9. juulit olid esimesed hulgalsed kinnivõtmised Tallinnas,” kirjeldab Rudolf Vakman. Parteilistest tegelastest vangistati teiste hulgas ka A. K. ja Otto Sternbeck. Selleaegse sandarmivalitsuse teada olid sotsiaaldemokraatide organisatsioonid kavatsenud Tallinnas meelevaldusi korraldada. 9. juulil sai ju just täis pool aastat Peterburi tööliste võitluse algusest 9. jaanuaril. Seda poole aasta “juubelit” olla kohalik sotsiaaldemokraatide organisatsioon tahtnudki mälestada meelevaldusega, mille kohta sandarmivalitsusel olevat olnud “kindlad teated”, nagu Ohranka arhiivi aruannetest näha. Kõige selle ärahoidmiseks olid sandarmivalitsus kuberneril nõusolekul nimetatud kinnivõtmised just õösel vastu 9. juulit toime pannud.²⁵ Uus aeg oli tulekul, vangistamised hakkasid toimuma õösiti.

Vabaduse päevade aegu vabanes A. K. vanglast ja rohkem ta elus enam kinni ei langenud. Detsembris 1905 Marta Lepa ema korteris vangistatud VSDTP Tallinna komi-

²¹ H. Pöögelmann. Haripunktil. – 1905. aasta Eestis, Tallinn, 1926, lk.88; E. Laaman. Enamlus Eestis I. Tallinn, 1930, lk. 30, 32.

²² E. Laaman, samas, lk. 30, 32.

²³ J. Anvelt. 1905. aasta revolutsioonilisest liikumisest Eestis. – 1905. aasta Eestis. Leningrad, 1926, lk. 57.

²⁴ K. Jaanson. Algas ehk see nõndanimetatud Esimene vene revolutsioon. Skits. – Tuna 2005, nr. 1, lk. 47.

²⁵ R. Vakman. Venemaa sotsiaaldemokraatlike partei tegevus Tallinnas 1905. a. – 1905. aasta Eestis: Kirjeldused. Mälestused, Dokumendid. EKP KK. Ajalookomisjon. Kõlvaja, Leningrad, 1926, lk.107–108.

teelaste seas teda polnud, küll oli aga Otto Sternbeck.²⁶ Välja lõi Sternbecki võitluslik loomus. “Seltsimehed, väljas on politsei, kas hakkame vastu?” hüüdis ta, kui kella kolmeni kestnud koosoleku osalistest kohapeale ööbima jäänud inimesed paar tundi hiljem ukse taga ägedat helistamist kuulsid. Teistel aga selleks soovi polnud. Vangistati 14 inimest, nende seas nii Marta Lepp kui ka Otto Sternbeck.²⁷ 1906. aasta suvel oli viimane asumisel Surguti kandis (kus eestlased Nõukogude aja lõpul käisid teid ehitamas) ja püüdis agaralt Irtõšist kalu.²⁸ Kuid mitte kaua, sest varsti oli ta sealt kadunud.

Samuti oma väljasaatmiskohast pagenud ja Peterburi jõudnud Marta Lepp nimetab seal askeldanud revolutsionääride hulgas nii Sternbecki kui ka Kesküla.²⁹ Ent jõude ei suutnud nad kumbki olla.

Põhja-Liivimaa organisatsioon

Augustis 1906 asutasid A. K. ja Otto Sternbeck Põhja-Liivimaa organisatsiooni: seda keskusega Tartus, ent “...harudega üle kogu

maa”. Kesküla enamlus hakkas ikka rohkem anarhistlikkude “ekspropriatsioonide” poole kalduma. Lahkunud Eestimaa kubermangust aastavahetuse 1905–1906 paiku, oli A.K. tegutsenud vahepeal Riias ja korraldanud seal “võitlussalke”,³⁰ teadis Marta Lepp.

Alguses ainult Keskülast ja Sternbeckist koosnevasse Põhja-Liivimaa organisatsiooni keskkomiteesse koopteerisid mehed Marta Lepa kolmandaks. Viimane jutustab: “Nõnda sõitsin Tartu. Välja udusest, kivisest Peterburist ja Kroonlinnast.”³¹ Marta valis “...Tartu; sest sealsed nuuskurid ja politseivõimud tundsid mind isiklikult vähem kui Tallinna omad. Samuti teadsid Tartu elanikud mind ainult nimepidi...”³² Tartu saabus ta üsna vahetult pärast Vanemuise avamise pidupäevi. Marta Taaralinna jõudes oli veel tunda nende päevade järelkaja, nendib ta.³³ Seega kas augusti lõpul või kohe septembri algul.

Kuivõrd selle organisatsiooni tegevusest ja kohast eesti sotsiaaldemokraatlikus liikumises ja sellega seotud ajalehest Hommik olen ühes oma eelnevatest artiklitest³⁴ juba kirjutanud, ei hakka sellele enam aega ega ruumi raiskama.³⁵

²⁶ 1905. aasta revolutsiooni päevilt. Mälestiste kogu. K.-ü. Rahva Sõna kirjastus, Tallinn, 1931, lk. 50.

²⁷ Samas, lk. 38–39.

²⁸ M. Lepp. 1905. a. järellained. Mälestused II. Kirjastus A.-S. Varrak, Tallinn 1923, lk. 26.

²⁹ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 42.

³⁰ Vt. M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 58–61.

³¹ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 50.

³² M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 51.

³³ Samas.

³⁴ Vt. K. Jaanson. Algu ehk see nõndanimetatud Esimene vene revolutsioon.

³⁵ Võiks vahest niipalju lisada, et eestlastest kuulusid K. Kiimani mäletamist mööda sellesse võitlussalka või salga juurde mehed nimelega A. Holunder, Rebane, Sommer, Pohla, Berand, Assor, Niilmann (1905. aasta revolutsiooni päevilt. Mälestiste kogu, lk. 105). “Üliõpilane Aleksander Keskküla oli suurtsugu noorhärä, kes enesel õiguse arvas olevat ka toimetuses kamandada, olgugi et toimetuse liige polnud,” kurtis Hommiku toimetaja Jans (J. Jans. Mälestusi ja vaatlusi. I. Tallinn, 1940, lk. 143). Ent teisalt mäletan vist Marta Lepa või Ferdinand Kulli sulest väidet, et Hommikut käsitleti Põhja-Liivimaa organisatsiooni häälekandjana. Emba-kumba, kas Jans ei teadnud seda, ei tahtnud seda teada või oli selle unustanud. Ent toimetaja olukord oli tõesti nagu sütel. Jans jutustab: “Nagu juba mainitud, muutus lehe toimetuse pahempoolsete poliitiliseks kogunemiskohaks, sest paremaid võimalusi polnud. Nii liikusid seal vahel isegi isikud, keda ma ei tundnud. Seejuures olid omad inimesed ettevaatamatud. Ühel õhtul, päeva ma ei mäleta, kogunesid toimetuse ruumidesse ilma minu käest küsimata kohalolevad sotsialistlikud tegelased. August Rei tuli oma põrandaaluse “Sotsiaaldemokraadi” pakiga, mille lauale lahti lõi. Tulid mäletatavasti Otto Sternbeck, Marta Lepp, Aleksander Kesk(k)üla, Karl Ast ja veel mõned teised.” Jans ütleb enda kohta, et ta juhtis koosolijate tähelepanu sellele, et toimetuse järele on salajane valve ja iga silmapilk võib ruum ümber piiratud olla: “Aleksander Keskküla kutsus mu kõrvale, võttis revolvi taskust ning seda mulle näidates hoiatas, et kui ma vait ei ole, siis tuleb temaga tegemist. Ma ütlesin ühe vandesõna ja lahkusin toimetusest, seletades, et kui nemad tahavad endid kinni võtta lasta, olgu head. Mina ei leia selles mõtet olevat. Ma ei tea kui kaua kokkutulnud seal tookord nõu pidasid. Kinnivõtmist tookord aga ei olnud.” (Samas, lk. 148.)

Vastandite ühtsus

Põhja-Liivimaa organisatsiooni kaks suurt tegelast olid Marta Lepa sõnade kohaselt Aleksander Kesküla ja Otto Sternbeck: “Needsamad oma iseloomus ja kalduvusis, mis 1905. a. suvel, ainult märksa arenenud ja täienenud.” Aleksander Kesküla oli enamlane-tsentralist, diktaatorlikkude ja romantiliste kalduvustega, vahel nimetatud naljaks eesti Robespierre’iks.³⁶

Aasta varem oli Lepp Keskülat iseloomustanud kui tegelast, kes põrandaaluses ringkonnas püüdis “...otsekohe osa mängida ja mõju avaldada. Ta hakkas kohe “suurejooneliselt” organiseerima. Tal oli energiat ja ka mõju.” Samas polnud ta suutnud veel endale nii rohkearvuliselt vaenlasi võita nagu hiljem, pärast “vabaduse päevi” oktoobris 1905: “Nüüd [mõeldud on 1905. aasta algust või veidi varasemat aega – K. J.] oli ta veel niisama sümpaatne idealist, ekspansiivne unistaja ja romantik, kel olid revolutsioonilises põrandaaluses ilmas oma väikesed iseärasused ja veidrused.”³⁷

“Otto Sternbeck, olles küll vähemlane, oli ikka sama suurejooneline unistaja ja fantaseerija nagu Keskülagi. Nad kahekesi koos hooгу sattudes kuulutasid revolutsiooni tervele maailmale: käänasid kõik pahupidi, nihutasid linnad, maad ja mered paigast, asetasid nad sinna, kuhu see neile näis sotsialistlikus riigis nende temperamendile kõige paremini vastavat,” kirjeldab võitluskaaslasena Marta Lepp.³⁸ Siis toodi “Siberist laevastik ja võideti terve Eestimaa venelastelt,” võttis Lepp mõttevahetuste olemuse kokku.³⁹ Sedasama elaanini A. K. juures meenutas ka tema kasupoeg, Yale’i ülikooli emeriitprofessor Juan Linz aastakümneid hiljemgi.

Vastandlikkus eksisteeris üksnes välimuses ehk riietuses. Sternbeck nägi välja kui proletaarlane või revolutsionäär, seda trafaretse ettekujutuse kohaselt. (Jaan Isotamm on öelnud, et ta nägi välja nagu paadialune.) Sternbeck oli Marta Lepa sõnutsi revolutsioonilises ringis kõige järjekindlam “santlaager” ja boheemlane: “Ta ei maganud kunagi kaht ööd järgemööda ühes korteris, vaid rändas ühest “nooreestlase” üliõpilastoast teise. Pesu oli tal ainult üks vahetus, nii palju, kui seljas oli. Laupäeval, “öömajal” palus ta peremehelt puhta pesu, jättes oma musta pesu sinna paikaks.” Raske oli tal aga oma riideid hoida, sest need ei seisnud kuidagi korras: “Kord muretseti talle korralik palitu: revolutsionääri jaoks päris viisakas palitu. Nõnda võis Jüri esimesel päeval päris tähelepandamata politsei silma alt mööda libiseda. Aga juba kolmandal päeval oli palitu ära magatud, täis kortse ja volte ning nõõbid ripnesid juba.”⁴⁰ Tema välimuse oli üsna metsik, nii et sandarmid võtsid ta sagedasti tema välimuse järgi kinni, teadis Lepp.⁴¹ Riided olid tal “niisugused räbalad”, lisas ta,⁴² et pilt oleks täielik.

Lepa muljed ühtisid Friedebert Tuglase omadega, kel oli õnn või õnnetus Toompea vanglas mõned nädalad Sternbeckiga kaheinimese-kongi jagada: “Sternbeck oli noil ajal metsik mees, räbalasem kui ükski teine. Lamas päevade kaupa pikali ja tahtis kaaslast juba palja mahorkasuitsuga tappa.” Suurt löbu see kooselu tulevasele rahvakirjanikule just ei pakkunud.⁴³ Auku märkas Sternbecki üliõpilaskuue käises ka Johan Jans, ta jättis selle meelde ega suutnud kuusteist aastat hiljemgi mainimata jätta, kui ta teda ja Keskülat “Tartu mässumeeste” seas oktoobris 1905 tolleaegse Oleviku väljaandja Koppeli korteris kohtas.⁴⁴

Aleksander Keskülal, vastupidi, puudus

³⁶ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 55.

³⁷ M. Lepp. 1905. aasta romantika, lk. 32.

³⁸ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 55–56.

³⁹ M. Lepp. 1905. aasta romantika.

⁴⁰ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 57.

⁴¹ M. Lepp. 1905. aasta romantika, lk. 62.

⁴² Samas, lk. 33.

⁴³ Fr. Tuglas. Kogutud teosed. 6, lk. 145.

⁴⁴ 1905. aasta revolutsiooni päevilt. Mälestiste kogu, lk. 124.

revolutsiooniline välimus: "...ta oli rohkem Saksa noormees, hästi hoitud ja riietatud, viisakalt, korporantlikult kasvatatud. Iseäranis pedantlikult hoolitses ta oma küünte eest. Teda vihastas ja ärritas põrandaalune väline lohakas ja hooletus."⁴⁵ Tema mantlil polnud kunagi ühtegi tolmu kübekestki leida.⁴⁶ Karl Ast on kirjeldanud tolleaegset Aleksander Keskülat järgmiselt: "Umbes kahekümne viie aastane mees teravaks põetud kikkhabe-mega; külmad silmad, sarkastiline naeratus. Punakas-blondid juuksed võideõli kasutamise-ga siledaks kammitud. Kasv keskmine, rüht kõhnavõitu. Teretav käepigistus järsk, lühike. Sõbralikkust ei teeskle, aga viisakusreeglitest peab laitmatult kinni. Kõneldes reedab pisut võõrapärast aktsenti, aga laused ja sõnade valik kuuluvad haritud eesti keelele."⁴⁷

Ta pakkus sellele ka seletuse: "Tänaval ei tahtnud mu saatja eesti keelt rääkida; ta kee-rutas peenevarrelist jalutuskeppi ja loopis val-jul häälel saksakeelseid lauseid. Ma sain aru, et ta tegi seda suitsukatteks, sest iga sakslast peeti vanameelseks riigitruuks isikuks."⁴⁸

Sellal kui A. K. oli alati aktiivne ja "töö-tas palju": "Vähemalt kõik pidid uskuma, et ta [A. K. – K. J.] andus fanaatiliselt "tööle". Sternbecki valdas sageli mingi äravõitmata loidus: "Ta lamas siis sängis, ehk tammus lihtsalt abituna, närviliselt ühest toa nurgast teise. [– – –] Sel ajal ei suutnud ta end sundi-da kohust täitma, hakata lendlehte kirjutama või minna koosolekule kõnelema: koosolek võis laiali minna, kui jäädi tema peale lootma. Saanud oma loidusest lahti, kirjutas ta taas kasvõi ööpäevad läbi ja oleks võinud siis ka samapalju kõnelda. Ning saates "Jüri" üles-andega mingisse teise linna, tuli talle inime-ne kaasa anda – kontrolliks, et ta ei unustaks enda kusagile malet mängima või lahkesse perekonda, kus olid kenad ärksad sotsialis-

mile sümpatiseerivad tütreid ning koosolekut ei tulnud enam meeldegi."⁴⁹

"Sagedasti oli temaga häda," kurtis Mar-ta Lepp Sternbecki üle. "Ta ei osanud ennast kuhugi panna. Ta oli enesel ja teistel ees, ei leidnud endale kohta, ei tööd ega tegevust. Ta käis vihaselt, nagu puuritatud lövi ühest nurgast teise, kirus ja vandus." – "Aga kui see must hoog üle läks, siis võis ta kümne mehe eest tööd teha, suurepäraseid kavatsusi ja plaane visandada, fantastilisi tulevikukujut-lusi välja nõiduda: Ta oli alati suurejooneline. Iseäranis Aleksander Kesküla-ga oskasid nad terve ilma ära võita."⁵⁰

Sõbrad ja naised

A. K. abiellus poliitilise eesmärgiga, et saada n.-ö. katet tegutsemiseks Rootsis.⁵¹ Šveits-lannast naine jäigi ta ainsaks seaduslikuks abikaasaks. Teine Kesküla teadaolevatest lähedastest naistest (kolmas oli muide ilm-selt Marta Lepp), ta elukaaslane Hispaanias, Juan Linzi ema, oli pärit kodanlikustunud aristokraadiperekonnast, tal oli intellek-tuaalset kutsumust ja huvi kunsti ning sot-siaalprobleemide vastu. 1920. aastail elas ta Saksamaal Bonnias, kus 1926. aastal sündis poeg Juan Linz. Juani vanemad löid kaasa nii Kölni kui ka Bonni kultuurilises ja poliitilises elus, nende kodu oli täis kunsti- ja humanitaaralaseid teoseid, millest enamik hävis Hispaanias kodusõjapäevil. Enne seda oli Saksamaa inflatsioon ruineerinud suure osa nende majanduslikust jõukusest.

1932. aastal pakkus professor Menendez Pidal Juani emale tööd Madridis Rahvusraa-matukogu juures asuvas Ajaloo-uuringute Keskuses, mille ta vastu võttis ja kuhu ta koos pojaga samal aastal elama asus. Juani isa sai

⁴⁵ M. Lepp. 1905. aasta romantika, lk. 33.

⁴⁶ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 57.

⁴⁷ K. A. Rumor. Aegade sadestus. Olusid, iseloomustusi, hinnanguid. II. Punane ja must. Eesti Kirjanike Koo-peratiiv, 1965, lk. 214.

⁴⁸ Samas.

⁴⁹ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 56.

⁵⁰ M. Lepp. 1905. aasta romantika, lk. 33.

⁵¹ Vt. K. Jaanson. Eestlane Aleksander Kesküla ja Berliin: avang. (september 1914 – mai 1915). – Tuna 2004, nr. 1, lk. 55–56.

kaks aastat hiljem Saksamaal autoõnnetuses surma.⁵²

Kodusõja puhkedes lahkus Juani ema vabariiklaste territooriumilt ja siirdus koos pojaga Saksamaa kaudu Franco poolele. Märtsis 1937 saabusid nad frankistide pealinna Salamancasse, kus Juani ema asus aktiivselt tegutsema falangistlikus heategevusorganisatsioonis, mille aktiivseks liikmeks ta sai.⁵³ A. K. jäi hoidma nende ühiskoduks kujunenud elamut El Pardos, praeguse Madridi eeslinnas, kus paikneb ka Hispaania kuninga suveresidents.

Seega oli A. K. elukaaslane, tulevase Yale'i ülikooli professori, 20. sajandi politoloogina klassiku Juan Linzi ema üks Hispaania 1920. aastate naisintellektuaale.

Iseloomud

Erinevalt riitusest oli küllalt palju sarnast Sternbecki ja Kesküla iseloomudes. Üks teemasid, mille üle nad võisid mõtteid vahetada ja kindlasti vahetasidki, oli Eesti ja Soome koostöö ning ühtsus. A. K. Soome-lembusest kõneles ka tema kasupoeg Juan Linz.⁵⁴ Vähemalt niisama tähelepanelikult nagu A. K. Pürenees poolsaarel jälgis Talvesõja käiku ka ta kunagine vestluskaaslane siin Eestis.⁵⁵ A. K. õpetas Berliinis juba Esimese maailmasõja aegu, et kõik, mis puudutab Soomet, on eestlastele tähtis.

Endalegi üllatuseks avastasin käesolevat lugu kokku pannes sõprade vahel veel ühe ühisjoone. Aleksander Keskülast Juan Linzi kasvatajana olen juba varem kirjutanud.⁵⁶ Üks mu ajaloolasest õpilasi ütles, et kui teda A. K. suuruses miski on veennud, siis just see mõju,

mida A. K. avaldas kujunevale lapsele, temast maailmamainega politoloogi kasvatades – revolutsionääre on olnud ju palju, aga mitte kõik nad pole millegi sellisega hakkama saanud. Nüüd, materjale korrastades juhtus ette ammu tehtud kserokopia, milles Hella Wuolijoki kirjeldab Otto Sternbecki kui äärmiselt mõnusat ja vastutustundlikku lapsehoidjat.⁵⁷

Samas oli kumbagi mehe käitumine täiskasvanute seas hoopiski teistsugune. Kirjeldades 1905. aastat, meenutas Marta Lepp, et Aleksander Keskülas kujunes ta türanlik iseloom sel ajajärgul juba selgemate joontega välja: "Ta oli terav, haavav, soetas omale leppimata vihamehi oma väljakutsuva käitlusega." Ilmnesid A. K. terroristlikud kalduvused: "Hulljulgeiks romantilisiks kavatsusiks oli tal lai aheldamatu fantaasia."⁵⁸

"Seni kui me suvitasime Siberis, oli Aleksander Riias võitlussalke organiseerinud," meenutas Lepp.⁵⁹ Tä iseloomustas Keskülat nii: "Sotsiaaldemokraatlik partei, ainult kui propaganda ja rahuliste streikide partei ei rahuldanud tema avantüürlist hinge. See oli liig legaalne, liig vähe kardetav, liig vähe vandeseltslik temale. Ses parteis oli liig vähe pomme ja revolvreid. Ta otse joobus alati, kõneldes neist Riia avantüürest – tapmisist, röövimisist, kõlavama nimega eksproprieerimisist."⁶⁰ Nendes sõnades on selge vihje A. K. esseelelikele sümpaatiatele, millest olen juba kirjutanud ühes oma eelmises artiklis.⁶¹

Seejuures oli Marta veendunud: "Isiklikult ei olnud Aleksander osa võtnud ei ühestki röövimisest ega tapmisest. Selleks olid tema käed ja küüned liig puhtad. Talle meeldis peajasjalikult see pommide ja revolvrivite ümbrus – see pommide romantika..."⁶² Ka see ühtib

⁵² J. J. Linz. Between nations and disciplines: personal experience and intellectual understanding of societies and political regimes. – Comparative European Politics: History of a Profession. Pinter, London, 1997, lk. 101.

⁵³ Samas, lk. 102.

⁵⁴ K. Jaanson. Juan Linz ja eestlane Aleksander Kesküla. – Akadeemia 2002, nr. 2, lk. 246–247.

⁵⁵ Teenides Isamaad. Riigikontrolör Karl Soonpää päevik 1939–1940. – Akadeemia 1990, nr. 10, lk. 2178.

⁵⁶ K. Jaanson. Juan Linz ja eestlane Aleksander Kesküla. – Akadeemia 2002, nr. 2, lk. 230–234.

⁵⁷ H. Wuolijoki. Minusta tuli suomalainen., lk. 237.

⁵⁸ M. Lepp. 1905. aasta romantika, lk. 75.

⁵⁹ M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 58.

⁶⁰ Samas.

⁶¹ K. Jaanson. Algas ehk see nõndanimetatud Esimene vene revolutsioon, lk. 72, viide 216.

⁶² M. Lepp. 1905. a. järellained, lk. 59.

Juan Linzi kirjeldusega. “Teoreetilistes aruteludes võisid hukkuda miljonid...,” on professori sõnad, mis mulle meelde sööbinud.

Vähemlane Sternbeck ei jäänud kõrvale – pigem vastupidi –, oli aga võib-olla juba siis praktilisem. Tuglas meenutab 1906. aasta sügist Helsingis. Täpsemalt 19. novembril 1906: “Tegin “Noor-Eesti” II albumi korrektuure. Ühel hilissügisel tormisel ööl saabus O. Sternbeck läbimärjana. Oli relvasid vedades oma purjealusega umbkaudu Helsingi tuled peale sihtinud ja nõnda Kaivopuisto kaljudele kihutanud. Jäigi nüüd Helsingi. Kogu talve jooksul väga palju esinemisi Helsingi Eesti Seltsis. Kohalike eestlaste ja pagulaste kõrval ka eesti kunstirahvast: N. Triik, K. Mägi, Aleksander ja Rudolf Tassa, Eduard Sõrmus.”⁶³

Sternbeck oli Keskülast taltsutamatum. Toompea vanglas sai ta kuulsaks sellega, et viskas oma kongist välja vanglat kontrollima tulnud kindralkuberner Sarantšovi, kuna too julges tulevast kindralmajorit, paradoksaalselt seega kolleegi, sinatada. Seda pärast dialoogi, mille Tuglas on jäädvustanud ajaloole järgmiselt: “Mis õigusega ütlete teie mulle “sina”?” päris Sternbeck teravalt. “Kes teie siis olete?” – “See on ükskõik. Ma pole aga teie tuttav ega teagi, kes te olete. Näen ainult teie palitu punasest voodrist, et olete kindrali aukraadis.”⁶⁴ Kõik järgnenud teravused Tuglasele meelde ei jäänudki. Dialoogi kulgedes olnud Sarantšovi nägu vihast lilla ja Sternbecki oma polnud parem: “Sarantšov katsus, et välja sai.”⁶⁵

1932. aasta viinakuul oma kolleegide ja Vaba Maa ajakirjaniku Harald Wellneriga pummeldades avameelitses Sternbeck: “Ega me mahalaskma ei hakka, anname ainult käsu, et siit tankide kolonne eest marsite läbi ja

jätate siia oma portfelliid.”⁶⁶ Jutt käis ilmselt tollastest poliitikuteist, kes, nagu tänasedki, olid ületamatud oma võimes kaasmaalastel hinge täis ajada.

Sellise meeleolu ja Vabadussõja-aegse tegevuse tõttu võinuks oletada, et Sternbeck maandub vapside sekka. Ent sotsiaaldemokraatlik minevik osutus tugevamaks. Sellal kui Eestis eelistatakse Konstantin Pätsi režiimi läinud sajandi kolmekümnendail aastail iseloomustada kui vaikivat ajastut (mis pole ju vale), on seda väljaspool Eestit karakteriseeritud sotsiaalsest küljest ka kui omapärast pahempoolsust, seda eriti tollase Ulmanise Läti taustal,⁶⁷ mis Eestist ja eestlastest väljaspool olijatele, end Baltimaade ajaloo spetsialistidena kujutada püüdvalte teadlastele, olgu ida või lääne pool, on pahatihti olnud nagu malliks, mida kõigi kolme riigi puhul rakendatakse. (Mis Leedu puhul, seda läti ja leedu keele sarnasuse tõttu, on olnud kergem. Tavaliselt on ju nii, et kui keegi on ehk teinud endale selgeks ühe Balti ühiskonna ja riigi, siis ta arvab, et on asjatundja kõigi kolme suhtes, või vähemalt esineb sellisena.) Olgu muide möödaminnes märgitud, et seda sotsiaalsust võib pidada eesti rahva ajaloolises mälus ka üheks, kuigi mitte peamiseks Konstantin Pätsi populaarsuse põhjuseks.

Samas tegi see asjaolu Eesti omaaegsetele sotsiaaldemokraatidele, nagu August Reile, Karl Ast-Rumorile ja teistele, sealhulgas ka Otto Sternbeckile, lihtsaks ja kergeks arendada Pätsiga koostööd ning tema valitsust ja poliitikat toetada. Pealegi, Otto enamlasest võitluskaaslane Aleksander oli selleks ajaks jõudnud nihkuda juba üksjagu paremale.⁶⁸ Sternbecki kohta sedastab Aleksander Veiderma: “Maailmasõda kujun-

⁶³ Fr. Tuglas Eluloolist. I, 1996, lk. 14. Üldiselt ma ei usu, et Sternbeck oleks Helsingisse jäänud, vähemalt mitte kauaks, sest me kohtame teda varsti taas Eestis.

⁶⁴ Fr. Tuglas. Kogutud teosed. 6, lk. 146.

⁶⁵ Samas, lk. 146–147.

⁶⁶ Meie vastus. Eduard Laamani päevik 1922–1949. – Akadeemia 2003, nr. 12, lk. 2765.

⁶⁷ Ka Vaikiva ajastu sisseviimise taga oli osaliselt K. Pätsi “põllumeeste” ja sotsiaaldemokraatide koostööd (vt. E. Järvesoo. Mälestusi Tartust iseseisvuse teiselt aastakümnele. – Akadeemia 1990, nr. 4, lk. 813).

⁶⁸ K. Jaanson. Aleksander Kesküla võitluses Hispaania kommunistidega. – Kesknädal 02.08.2006. Muide, mis puutub A. K ja Konstantin Pätsi suhetesse, siis ei tea ma midagi, mis neid, erinevalt A. K. suhetest Jaan Tõnissoniga, häirinud oleks. Päts võttis perekonna andmetel vastu Hispaania kodusõja puhkedes Franco territooriumile jäänud ja tagasi Eestisse pöördunud Aleksandri õe Elvi, vestles temaga pikalt ja kattis tema reisikulud.

das Sternbecki maailmavaate täiesti ümber – enne sõda oli ta sotsialist ja revolutsionäär, nüüd muutus ta kommunismi ägedaks vastaseks.⁶⁹ Ainult et ümberkujundajaks ei olnud maailmasõda, vaid see, kuidas sotsialismi ja kommunismi püüti reaalsuseks teha naaberriigis Venemaal. Sõprade areng kulges päris ühes rütmis.

Vähemlase, kuid tsentralistina resideeris Sternbeck tavapäraselt koos mõttekaaslaste Karl Asti, Alma Ostra, Friedebert Mihkelsoni ja teistega Tähe ja Lille tänava nurgal, kus paiknes Meditsiini klubi, praeguse Riia t. 18 maja kohal, või siis *Societases* Herne tänavas,⁷⁰ alal, mis jäi ühelt poolt majade 5 ja 7 ja teiselt poolt 11 vahele, seega majas nr. 9, mille kohal praegu on tühi plats; selgituse eest võlgnen tänu Rünno Vissakule.

Bolševistlike teoreetikute Lenini ja Lunatšarski mahategemise kõrval oli Sternbecki armsaimaks ajaviiteks siis sõita purjepaadil mööda Emajõe üles- ja allavoolu. (Äsjanimetatud hoonest oligi lähedal ja lihtne sinna pääseda.) Kui tuul oli vähegi soodne, võis tema tüsedat kogu ja punast habet juba kaugele näha, askeldamas purjedega ja loovimas ühest kaldast teise.

Oma habeme kohta seletas ta, et laseb sel just meelega kasvada, et teda ära ei tuntaks – sest esimesel kinnikukkumisel enne Siberisse saatmist polevat tal habet olnud.⁷¹

Põhja-Liivimaa organisatsiooni likvideerimine

Otto Sternbecki eluviisi ja riietuse tõttu – kas kõige selle juures või just selle pärast – jäi tulevane kindralmajor Vene politseile suhteliselt tundmatuks ja tema isiku kindlakstegemine vaat et võimatuks. Sellal, kui Marta Lepast oldi informeeritud, et ta on valenime, Anna-Maria nime all ravil Tartu Linnahaiglas,

ja Põhja-Liivimaa organisatsioonis osalemist kahtlustati isegi advokaat Lui Oleski puhul, teadis rittmeister Pokrosinski Sternbeckist üksnes seda, et on olemas keegi “Jüri”, kelle õige nimi ei ole veel teada.⁷²

Ning kui aprillis 1907 algas organisatsioonilike likvideerimine, oli kindralmajor *in spe* omal kohal ja aktsioonis: ta lasi kiiresti jalga umbes Tähtvere t. 20 kandist, kus ta oli just ööbinud, väidetavalt kümnekond maja eespool tollastest hoonetest nr. 32 ja 32a,⁷³ kus pesitsesid lätlastest terroristid. See kolmekümnendate numbritega hoonepund konutab praegugi Tähtvere mäkke tõusva trepi jalamil. Aeg on neile halastanud.

Politsei oli piiranud suurte jõududega ümber osa Tähtvere tänavast ja piiramisrajoonis asus ka maja nr. 20, kus elas Ferdinand Kull, kelle juures ööbis tol korral Otto Sternbeck, kes pidi nüüd kaduma nii kähku kui võimalik. Ka maja nr. 20 on veel täiesti olemas. Kas maja on just samast ajast või mingi uuem variant, peab otsustama juba ehitusajaloolane. Mulle küll tundub, et see on teistest paremini korras hoitud vana. Ajalugu elab meie keskel edasi.

Korteriperemehele ja Jürile tegi muret Sternbecki suur punakas habe, mis võis nii mõnelegi tuttav olla. Kull käis väljas situatsiooni uurimas ja proovimas, kuidas politseiketist läbi lastakse. Kuna tänaval oli kõigest 4–5 rahulikku kordnikku, kes läbipääsemiseks mingisuguseid takistusi ei teinud ja üliõpilased tõttasid parajasti suure summana loengutele, siis soovitas Kull Sternbeckil otsekohe õnne katsuda ja kaduda.

Kull arvas, et võib-olla mõni linnavaht Sternbecki tundiski, kuid need olid kõik eestlased, kellele pahempoolsed isegi meeldisid ja nii ei puutunud tulevasse EV kindralmajorisse keegi. Kull ütleb, et hiljem olnud tal juhust veenduda, et eestlastest linnavahid arreteerisid eesti üliõpilasi ainult siis, kui neil

⁶⁹ A. Veiderma. Elu hariduse radadel. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2000, lk. 181.

⁷⁰ K. Jaanson. Algas ehk see nõndanimetatud Esimene vene revolutsioon. – Tuna 2005, nr. 1, lk. 54.

⁷¹ F. Kull. Mässumehi ja boheemlasi. Esimesi Eesti diplomaate. Eesti Rahvusraamatukogu. Tallinn, 1996, lk. 32.

⁷² K. Jaanson. Algas ehk see nõndanimetatud Esimene vene revolutsioon, lk. 74.

⁷³ Samas.

oli selleks otsene käsk, millest kõrvale oli võimatu põigata.⁷⁴

Kuna Tähtvere tänava terroristidepesa likvideerimisel hukkus ka üks politseinik, muutusid korralvõimurid edaspidi kättemak-suhimulisemaks ja põrandaaluste tegelaste jalgealune tuliseks, nii et isegi värskest kasva-tatud habe ei suutnud küllaldaselt Sternbecki julgeolekut garanteerida ning ta sõitis Tärtust Peterburi, kuid võeti seal peagi kinni. Kull re-sümeeris, et nähtavasti ei jaganud Peterburi salapolitsei Sternbecki habeme suhtes oma Tartu ametivendade eelarvamusi.⁷⁵

Sõjamees Sternbeck Vabadussõjas

Ilmasõtta läks Sternbeck vabatahtlikuna, ootamata ära mobilisatsioonikutset. Sõduri-na teenis ta välja neli Georgi risti, mistõttu Ago Pajuri hinnangul pidi ta ikka päris hull-julge vend olema, ja ülendati vahvuse eest ohvitseriks – taolisi mehi oli eestlaste hulgas napilt.⁷⁶

Olnud Eesti Sõjaväelaste Keskbüroo ja Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee liige,⁷⁷ jät-kas ülemleitnant Otto Sternbeck Tallinna

(kaitse)pataljoni ülemana.⁷⁸ Sellesse ametis-se määras vägede ülemjuhataja, kindralstaabi polkovnik Johan Laidoner Otto Sternbecki oma päevakäsuga nr. 2 28. detsembrist 1918.⁷⁹ Tema formeeriski pataljoni, kus meeste arv kasvas varsti paari tuhandeni. Pataljonis tee-nis palju õpetajaid ja seltskonnategelasi.⁸⁰

Vabadussõja alguses protesteeris aga Tar-tu maakonnaavalitsuse esimees Johan Jans, Sternbecki võitluskaaslane põrandaalusest ajast Tallinna Kaitsepataljoni rindele saatmi-se vastu, sest pataljoniülem olevat meeleheit-lik sõjamees, kes alluvatest palju ei hoolivat, kui on vaja tegusid teha (selle protesti eest tagandas Laidoner Jansi maakonnaavalitsuse esimehe kohalt ja üldse sündis paksu pahan-dust).⁸¹

14. jaanuaril 1919 läks pataljon Tallin-nast lõunarindele.⁸² 15. jaanuaril jõuti Tartu ja järgmisel päeval enne lõunat sattus patal-jon vastase vastupealetungi ajal esmakord-selt ägedasse lahingusse, mille tagajärjel lahingukogemusega meeste seas tekkisaju-tiselt äkiline paanika, tulemuseks oli kogu pataljoni ootamatu tagasitõmbumine. Kaa-sasolev suurtükk toetas pataljoni tegevust, kuni välja olid lastud kõik mürsud.⁸³ Ent ka

⁷⁴ F. Kull. Mässumehi ja boheemlasi, lk. 31.

⁷⁵ F. Kull. Mässumehi ja boheemlasi, lk. 31–32.

⁷⁶ Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006.

⁷⁷ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1. Vabadussõja Ajaloo Komitee, Tallinn, 1937, lk. 64.

⁷⁸ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 529; A. Pajur. Kuidas saada kindraliks: ohvitseride auastmed ja nende kõrgendamise kord aastail 1917–1940. – Tuna 2002, nr. 1, lk. 29. Tegelikult oli Sternbeck pataljoni ja hiljem polguülem leitnandi auastmes. Ülemleitnante polnud Eesti väes üldse. Ehkki vahetult pärast Saksa esimese okupatsiooni lõppu mõnda meest, sealhulgas ka Sternbecki nõnda tituleeriti. Alamkapteniks sai Sternbeck alles mai 1919 keskpaiku (Ago Pajuri meil Kaido Jaansonile 05.09.2006).

⁷⁹ T. Noormets. “Käsen kõige suurema südidusega neid inimsoo jätiseid kinni püüda...” Eesti rahvaväe päeva-käske Vabadussõja päevilt 1918–1919. – Tuna 1999, nr. 3, lk. 17–18. Yale’i ülikooli raamatukogus Ameerika Ühendriikides säilitatavas Aleksander Kesküla fondis on tema Rootsi perioodi truu abilise Oskar Elevandi kirjad Šveitsi lahkunud bossile. Kirjad on osalt mõistukõnelised, mille dešifreerimiseks on vaja tollase, aastate 1918–1919 rahvusvahelise olukorra teadmist ja aega, mida mul polnud. Kes olid Oskari poolt mainitud saajajalg-sed, ei saanud ma aru, kes aga paadialused, seda küll, sest nende liider oli Jaan Anvelt. (Eesti Ajalooarhiiv, f. 5377, s. Yale) Tiit Noormetsa artiklis toodud järgmises, merejõudude juhataja päevakäsus mainitud “Tallinna sadama tehaste juhataja hra Kesküla” ei ole meie poolt käsitletav Aleksander Kesküla ja ei ole ka mingit põhjust oletada, et ta oleks selle sugulane või vastupidi. Eesti kultuuriruumis oli Esimese maailmasõja paiku vähemalt kolm (või kaks?) Aleksander Keskülagi, mis ajas segadusse Eesti Entsüklopeedia kirjutusegi. Neist ühe pilt on EE “XX sajandi kroonika” esimeses trükis. Järgmises trükis on juba tõelise A. K. foto sakslaste poolt välja antud reisipassist.

⁸⁰ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 498.

⁸¹ Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006.

⁸² Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 296.

⁸³ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 408.

vaenlasel puudus võime üle minna üldisele vastupealetungile.⁸⁴ Sealjuures oli Tallinna Kaitsepataljoni algne nimi, mille all ka Tartu juures Reola lahingut peeti, Tallinna Buržuide Löögipataljon – seega siis sotsialist pursuide ülemaks!⁸⁵ Kui kaitsepataljonis sõdivad koolipapad pärast võitu Reola all Kambjat vallutada ei suutnud, ähvardas Sternbeck esimese ägedusega kogu roodu sõjaväljakohu alla anda.⁸⁶

Sternbecki ägedat ja äkilist loomust on mulle maininud ka akadeemik Mihkel Veiderma, kelle isa Aleksander Veiderma oli Tallinna Kaitsepataljoni kooliõpetajate roodu ülem.⁸⁷ Rooduülem ise nimetas Sternbecki väga ägedaks ja tasakaalutuks meheks.⁸⁸

28. jaanuaril sai Tallinna Kaitsepataljon ülesande alustada Võru vabastamist, milleks see järgmisel päeval alustas edasitungi, liikudes roodukolonnides laial rindel Põlva ja Kanepi vahel. Sama päeva õhtuks jõuti Kanepi–Hurmi mõisa–Varbuse mõisa–Kiuma küla üldjoonele.⁸⁹ Vabastatud Võruski ilmutas Sternbeck oma äkilisust. Kui osa kooliõpetajaid oli läinud numbrisauna ja nad parajasti pesid, ilmunud Sternbeck sinna ja nõudnud ka endale numbrit. Saunamees vastu, et “mingisuguse õpetajate roodu mehed on sees”. “Sternbeck käskinud mehed kohe välja ajada, vastasel juhul lubanud saunamehe maha lasta.” Pataljoniülema juttu kuulnud mehed olevat pagenud saunast, üks isegi akna kaudu, saunamees aga seletanud, et ta on igasuguseid ülemusi näinud, küll tsaari mehi, küll sakslasi, küll punaseid, aga niisugust hirmust meest küll mitte: “Kohe laseb maha!”⁹⁰

Sõnad ei tähendanud veel tegu. Kui vabastatud Võrus toodud pataljoni staapi hästiriidetud, linnunahkses kasukas lätlane Veber, kes olnud Peterburis prokurist, enamlaste ajal aga Balti raudtee komissar, oli kapten Sternbecki otsus selge: maha lasta! Veber, kuulnud oma surmaotsust, oli terve öö põlvili palvetanud. Hommikul, kui pataljoniülemale teatatud vangi palvetamisest, muutnud Sternbeck kohe oma otsuse ja määranud prokuristist komissar Veberi kokaks. Aleksander Veiderma sõnutsi polnuks hoolsamat kokka vist leida: prokuristist komissar osanud ka siis maitavat suppi keeta, kui kusagilt mingit toidupoolist leida ei olnud.⁹¹

Kui eestlased olid sunnitud Marienburgi maha jätma, suunati vahepeal puhanud Tallinna Kaitsepataljoni osad taas lahingutegevusse.⁹² Märtsis 1919 informeeris Sternbeck juhtkonda, et pataljoni kaader on kokku sulamas, nõudes täiendust ja et “uue niisama tubli väeosa kokkusaamine kaugelt raskem saab olema”.⁹³

Omaaege VSDTP Põhja-Liivimaa organisatsiooni keskkomitee liikme ülesanded ja vastutus nüüd laienesid, sest lõunarinde juhataja käsuga määrati ta Marienburgi suunas tegutsevate osade üldjuhiks ning talle allutati peale kaitsepataljonide (lisaks Tallinna omale ka Tartu) veel kaks kitsarööpmelist soomusrongi ja soomusauto “Tasuja”.⁹⁴

Esimene Tallinna ja Tartu kaitsepataljon liideti üheks väeosaks, 8. polguks ja selle ülemaks sai leitnant Otto Sternbeck. Ümbermoodustamine leidis aset rindel, ilma et pataljoni osi oleks selleks tagalasse tõm-

⁸⁴ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 409.

⁸⁵ Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006.

⁸⁶ Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006.

⁸⁷ J. Isotamm. Eduard Laamani päevikus nimetatud isikud. – Akadeemia 2004, nr. 10, lk. 2322.

⁸⁸ A. Veiderma. Elu hariduse radadel, lk. 216. Samas kontekstis oli iseloomulik ka Sternbecki kokkupõrge Pärnu Suursilla ehitustöölistega augustis 1937, mis lõppes tema jalutuskepi purunemise ja sunnitud lahkumisega teedeministri kohalt. (Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006. Vt. Ka Eesti ja maailm. XX sajandi kroonika. I osa, lk. 433).

⁸⁹ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 443.

⁹⁰ A. Veiderma. Elu hariduse radadel, lk. 216.

⁹¹ Aleksander Veiderma. Elu hariduse radadel, lk. 215–216.

⁹² Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 516.

⁹³ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 498.

⁹⁴ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1. lk. 499.

matud.⁹⁵ Kui puhkamata Tartu mehed taganema juhtusid, läks kapten Sternbeck ise osa meestega teele ette: “Ta seisnud kui issanda ingel palja mõõgaga maanteel ja korjanud Tartu mehi...”⁹⁶

John Gade, Ameerika Ühendriikide luuvõõru rajaja Baltikumis, keda eestlased meile omase alandlikkusega vastu võtsid ja respektierisid kui diplomaati (mille üle mees ise ironiseeris), kirjutas aastal 1942, et kui ta kunagi peaks olema plindris (*in a tight hole*), eelistaksin ma enda kõrval eestlasi venelastele.⁹⁷ Need sõnad, kirjutatud aastal 1942, meenuvad mulle alati, kui loen Otto Sternbecki või ka teiste eesti ohvitseride biograafiaid (mida on kirjutatud näruselt vähe ja väheväärtuslikke). Ja need mehed reedeti kriitilises situatsioonis 1940. aastal eelnevalt ebademokraatlikult võimu omastanud võimevõime poliitikute poolt!

Alanud rahuajal ülendati Sternbeck 19. juunil 1920 alampolkovnikuks, 24. veebruaril 1927 koloneliks, 24. veebruaril 1937 kindralmajoriks ja sama aasta 26. augustist arvati ta sõjaväest reservi. Sealjuures oli Sternbeck Eesti Vabariigi kindralite hulgas tõeline fenomen – ainsana polnud tal mingisugustki sõjaväelist haridust (ei vene lipnikekursust, ei Eesti sõjakooli ega täienduskursusi, kõnelemata sõjalisest kõrgharidusest). Teine samasugune oli admiral Pitka, aga tema lahkus juba Vabadussõja ajal tegevteenistusest, kuna O. Sternbeck jäeti rahuaegsesse tegevteenistusse ja pealegi üsna kõrgele postile.⁹⁸

Autasustatud sai Sternbeck 1. liigi 2. järgu Vabadusristiga. Alates 1. jaanuarist 1921 teenis Sternbeck jalaväe laskeinspektorina, 1. juunil 1929 määrati ta jalaväe inspektoriks.

Kunagine sotsiaaldemokraat ei piirdunud

üksnes praktilise tegevuse ja teenistusega. 1921. aastal ilmus ta sulest raamat “Laskeasjandus”, 1929. aastal “Jalaväe relvade tuleomadused”. Ajavahemikus oktoobrist 1933 kuni 25. august 1937 oli Otto Sternbeck EV teedeminister. Järgnevalt oli Sternbeck tegev aktsiaseltsi “Kopli Kinnisvarad” juhatuse esimehena.

Otto Sternbecki elutöö osaks oli ka laskespordi organiseerimine Eestis. Tema rajas laskespordile laialdase aluse sõjaväes ja Kaitseliidus. 1934. aastast oli Sternbeck Eesti Laskurliidu esimees ja tema juhatusel osalesid Eesti laskurid aina edukamalt maailmameistrivõistlustel,⁹⁹ nagu nendib Mati Õun.

Eesti ajakirjandus on nentinud napilt: Otto Sternbeck, kindralmajor, Eesti Laskurliidu asutajaid ja esimees, 24. detsembrist 1884 kuni 23. juunini 1941. Ta arreteeriti 24. jaanuaril 1941 ning lasti maha 23. juunil 1941 Tallinnas.¹⁰⁰

Kuna artikli üheks osaks on paratamatult olnud enamlane Aleksander Kesküla ja vähemlane Otto Sternbecki võrdlus, siis ei saa ma mainimata jätta veel üht paradoksi. Tänu professor Ülo Valgule, kes Ameerika Ühendriikides stažeerides ei pidanud vaevaks täita minu palvet ja sõita kohast, kus ta viibis, Stanfordin, et teha huupi ports koopiaid Aleksander Kesküla fondist, sain ma teada, et 1905. aasta sündmuste ajal suguvendade ees revolvrtega vehkinud (millest üht juhtumit ma ju artiklis juba mainisin) A. K. tegi oma esimese paugu tulirelvast milalgi kolmekümnendate aastate teisel poolel Hispaanias.¹⁰¹ Inimhinged ja -iseloomud on erinevad, vaatamata osalisele sarnasusele: A. K. element oli – vaatamata relvadega vehkimisele – rohkem rahvusvaheline poliitika.

⁹⁵ Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1, lk. 5279.

⁹⁶ A. Veiderma. Elu hariduse radadel, lk. 219.

⁹⁷ J. A. Gade. All My Born Days. Experiences of a Naval Intelligence Officer in Europe. Charles Scribners Sons, New York, 1942, lk. 157.

⁹⁸ Ago Pajur Kaido Jaansonile 05.09.2006.

⁹⁹ M. Õun. Eesti Vabariigi kindralid ja admiralid, lk. 106.

¹⁰⁰ EPL 24. 12 (paraku olen aasta jätnud registreerimata, igal juhul mitu aastat tagasi.)

¹⁰¹ Eesti Ajaloohiiv, f. 5377, s. Stanford.

Ühine on sõprade puhul see, et me ei tea, kus on nende hauad, kuid võime üsna suure, tegelikult sajabrotsendilise tõenäosusega oletada, kus kandis siin maamunal. Sternbecki oma on kodumaal, kusagil Tallinna ümbruses, kust algas tema tulemine Eesti poliitikasse ja ajalukku, Kesküla oma Euroopa loodenurgas, Pürenee poolsaarel, Hispaanias.

Järglased

Otto poeg Erich Sternbeck langes 1945. aastal vangi, olles olnud soomepoiss. Norilskisse jäi ta kuni surmani, kus töötas insenerina. Kindlasti oli ta seal tegev veel 1991. aastal, kui ta osales baltlaste memoriaali ehituse korraldamisel. 2006. aastal maeti ta ümber isamaa mulda. Erikul olevat olnud ka vend, kes jõudnud Rootsi.¹⁰²

Pärast Esimest maailmasõda Läänest sünimaale enam mitte naasnud A. K. järglaste saatus oli teistsugune. Tema tütre Ingeborg Weidmann-Keskülal (1921) oli Šveitsis lapsi kolm: poeg Marcel (1943) ning tütred Ursula (1944) ja Susi (1948). Suguvõsa jätkub. 1990. aastate teisel poolel, kui ma Ursulaga kirju vahetasin, oli Marcelil kolm last, kaks poega ja üks tütar. Vanim poegadest kannab nime Alexander (1964), 1991 sündis tal tütar. A. K. tütar Ingeborg Weidmann-Kesküla suri ootamatult juulis 1996. Tema abikaasa Marcel Weidmann oli surnud kaks aastat varem raske haiguse tagajärjel.¹⁰³

A. K. järglased jätkavad šveitslastena, selle riigi kodanikena, mis oli pakkunud mõlemale sõbrale peavarju, ühele lühemaks, teisele pikemaks ajaks.

Artikli aluseks on ettekanne "Sajanditaguseid profiile: Otto Sternbeck (1884–1941)" E. Vilde Muuseumis 30. jaan. 2006 toimunud konverentsil "1905: Lunastus".

Kaido Jaanson

(1940)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal (1965), ajalookandidaat (1975). TÜ ajaloo osakonna õppejõud 1972–1995, politoloogia osakonna juhataja ja professor 1999–2000, rahvusvaheliste suhete dotsent alates 2001.

Peamine uurimisvaldkond: rahvusvahelised suhted Läänemere regioonis.

¹⁰² Erich Sternbecki foto ja lühieluloo leiab soovija 2005. a. ilmunud koguteose "Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis" (Koostanud Leo Õispuu) 3. köitest lk. 176.

(Minu tähelepanu juhtimise eest Otto Sternbecki poegade saatusele olen tänu võlgu Allan Alakülale.)

¹⁰³ Ursula Weidmann Kaido Jaansonile 19.01.1998 (Eesti Ajalooarhiiv, f. 5377).